

Značaj Terézije Vansove za slovačko društvo i književnost na prijelazu s 19. na 20. stoljeće

Košanski, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:523883>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-26**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za zapadnoslavenske jezike i književnosti
Katedra za slovački jezik i književnost

Petra Košanski

**ZNAČAJ TERÉZIJE VANSOVE ZA SLOVAČKO
DRUŠTVO I KNJIŽEVNOST NA PRIJELAZU S 19. NA 20.
STOLJEĆE**

Diplomski rad

Mentorica: dr. sc. Zrinka Stričević Kovačević, izv. prof.

Zagreb, veljača 2024.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	3
2. Društveno-politička situacija u 2. polovici 19. stoljeća	3
3. Realizam u slovačkoj književnosti	5
3.1. Prvi i drugi val realizma i pojava žena spisateljica	5
4. Društvena djelatnost žena spisateljica.....	6
4.1. Elena Maróthy-Šoltéssová	7
4.2. Ľudmila Podjavorinská Riznerová	9
5. Terézia Vansová	11
5.1. Život i književno-društveni rad Terézije Vansove	11
5.2. Početak borbe za emancipaciju žena	23
5.3. Dennica – prvi ženski slovački časopis.....	24
5.4. Stil i karakteristike pisanja	29
5.4.1. Roman <i>Sirota Podhradských</i>	30
6. ZAKLJUČAK.....	33
POPIS LITERATURE.....	35

1. Uvod

U slovačkoj književnosti tijekom druge polovice 19. stoljeća dolazi do pojave žena spisateljica. To su bile Terézia Vansová, Elena Maróthy-Šoltéssová, Ludmila Podjavorinská, a kasnije i Božena Slančíková Timrava. Pisale su u nacionalnom duhu u skladu s vremenom u kojem su živjele. Nakon plasiranja na književnu scenu, njihov glavni cilj bio je obrazovanje žena kroz čitanje. Iako su sve bile i književno i društveno vrlo aktivne, s velikim doprinosima, posebno se ipak istaknula Terézia Vansová, koja je ne samo pokrenula prvi slovački časopis za žene, već je i autorica prvog slovačkog romana za žene.

2. Društveno-politička situacija u 2. polovici 19. stoljeća

Slovaci dugi niz godina nisu imali osnovne uvjete za razvoj slovačke književnosti. Bili su narod pod vlašću i utjecajem jačih sila te nisu imali ni državnu, a ni kulturnu autonomiju, zbog čega nisu mogli stvarati na slovačkom jeziku. No, to se sve mijenja zahvaljujući društveno-političkim okolnostima i doprinosima nekolicine Slovaka koji su se uspjeli afirmirati i izboriti se za svoj narod u teškim situacijama. Jedan od njih bio je Ludovít Štúr, političar, pjesnik, publicist, kodifikator slovačkog književnog jezika, a bio je i vođa Slovačkog narodnog preporoda.

U vrijeme romantizma u slovačkoj književnosti (1830. – 1850.), točnije tridesetih i četrdesetih godina 19. stoljeća, dolazi do kulminacije slovačkog nacionalnog pokreta. Slovačka mlada generacija pokušava sjediniti čitav narod u borbi za nacionalna i socijalna prava. Predstavnik i središnja ličnost slovačkog pokreta je spomenuti Ludovít Štúr (1815. – 1856.) koji je tijekom svojih predavanja širio i budio nacionalnu svijest, a svojim radom pokušao je izraziti ljubav i poštovanje prema slovačkom narodu. Naime, on je bio jedan od nekolicine slovačke inteligencije koji se borio za slovački jezik, a zajedno sa svojim najbližim suradnicima, Jozefom Miloslavom Hurbanom i Michalom Miloslavom Hodžom, riješio je pitanje književnog jezika. S namjerom da se pokrenu slovačke novine, 1843. godine su za temelj slovačkog književnog jezika uzeli srednjoslovačko narječje i fonetski pravopis. Već sljedeće godine izlazi Hurbanov almanah *Nitra* kao prva knjiga na novom jeziku, a uređivao je i časopis *Slovenské pohľady*. Ludovít Štúr je također 1845. pokrenuo *Slovenské narodné noviny* s književnim dodatkom *Orol tatránsky*. Nažalost, sve za što su se borili uskoro propada. Unatoč tome što su se Štúr, Hurban i Hodža zalagali za demokratske reforme te su pokušavali formulirati zahtjeve slovačkog naroda, ugarska vlada imala je drugačije planove.

Sve započinje porazom revolucije 1848. godine. Uvodi se Bachov apsolutizam koji traje punih deset godina, od 1849. do 1859. godine. Nastupa teško političko razdoblje za slovački narod jer donosi stroge tiskarske zabrane, cenzuru, progon neistomišljenika i onih koji su kršili te zakone, a isto tako dolazi do zatišja u slovačkoj književnoj djelatnosti. Tome je pridonio i Ján Kollár tako što je pisao djela na slovakiziranoj češtini i koji je u tom duhu savjetovao Bachu da u Slovačkoj kao službeni jezik uvede „staroslovački“, odnosno češtinu s brojnim slovakizmima. Unatoč mnogim promjenama i zabranama, sve ono što se dogodilo u razdoblju romantizma što je pokrenuo Štúr i za što su se on i njegovi najbliži suradnici borili, a to je bio proces razvitka samostalnog slovačkog književnog jezika, nije se moglo zaustaviti. Vodeći pisci tog vremena su 1851. potpisali *Sporazum o književnom jeziku* i na njihov je zahtjev Martin Hattala kodificirao normu tog jezika tako što je sastavio gramatiku koju je 1859. objavio pod nazivom *Krátká mluvnice slovenská* te je prihvatio prijedlog etimološkog pravopisa Michala Miloslava Hodže. Te iste godine pada Bachov apsolutizam, a Slovaci kreću u aktivnu borbu za svoj narod, jezik te ravnopravnost.

Nakon pada apsolutizma, car se odlučio za uvođenje ustava. Bio je to trenutak kad se kod Slovaka probudila nada da će Mađari slijedom svih političkih događaja prihvatiti njihovu nacionalnu ravnopravnost. U tom duhu probuđene nade objavljuju dokument 1861. godine pod nazivom *Memorandum národa slovenského* u Turčianskom Svätom Martinu, gradu koji je tada bio nacionalni i kulturni centar. Slijedom toga, osnivaju se sve ključne institucije koje su trebale probuditi i održati nacionalni duh Slovaka. Godine 1863. osnovana je Matica slovačka kao središnja kulturna ustanova čiji je prvi predsjednik bio slovački svećenik Štefan Moyzes. Također su osnovane tri gimnazije na slovačkom jeziku u mjestima Revúce, Martin i Kláštor pod Znievom. Tada ponovno dolazi do promjene. Godine 1867. započinje snažna mađarizacija uzrokovana Austro-ugarskom nagodbom, a njen prvi potez bio je zatvaranje svih institucija koje su bile zaslužne za buđenje nacionalne svijesti Slovaka i za njezino održavanje. Godine 1875. zatvara se Matica slovačka, a zatim gimnazije i sve vezano uz slovački jezik i nacionalni identitet. Zbog toga nastupa pasivan otpor slovačkog naroda. Nestaje oduševljenje koje je nosio romantizam te nada koju su Slovaci imali, u književnosti dolazi do krize te se pojavljuju nagovještaji realističkog gledanja na stanje društva. Nema više zavaravanja nego se sve sagledava realno što doprinosi i novim pogledima i načinima borbe među slovačkim narodom.¹

¹ O tome više u Karpatský, 1975.

3. Realizam u slovačkoj književnosti

Realizam kao književno razdoblje traje od 1830. do 1870. godine, a proizlazi od latinske riječi *realis* što znači stvaran. Realizam fokus daje detaljnom opisu sredine te uključuje sve momente koji utječu ne samo na moralno već i na psihološko oblikovanje likova. Autori najčešće koriste jezik sredine, a najčešće književne vrste su pripovijetke i romani. Najveću važnost ima društveni roman u kojem se najbolje mogu prikazati problemi u društvu te društveni slojevi.

S druge strane, realizam u slovačkoj književnosti kasni gotovo četiri desetljeća. No iako se razvija 1875., a proteže se do 1905. godine, obuhvaća mnoge karakteristike europskog realizma. U djelima se prikazuje aktualno stanje u slovačkom društvu, a realisti se tematski okreću sadašnjosti i to u slici društveno-psihološke problematike pojedinca. Likovi koje prikazuju su obični ljudi u svakodnevnim situacijama i stvarnim problemima. Realizam je također doprinio ne samo stvaranju već i afirmiranju novih žanrovskih oblika koji do tada nisu funkcionirali, a to su bili *spoločenský román* (društveni roman kojeg je pisao Martin Kukučín), *veršovaný epos* (stihovani ep kojeg afirmira Pavol Országh Hviezdoslav) te *lyrický cyklus* (višedijelni lirski ciklus Svetozára Hurbana Vajanskog).

Kao i u prethodnom razdoblju romantizma, književnost je i dalje braniteljica nacionalnog duha, ali s različitim pozicija. Realisti primarno književnost ne podređuju nacionalnoj ideji kao što je bio slučaj u romantizmu, već su realni i ukazuju društvenu stvarnost sa željom da čitatelji uoče što ne valja u društvu te pokušavaju promijeniti i popraviti situaciju.

3.1. Prvi i drugi val realizma i pojava žena spisateljica

Tijekom realizma u slovačkoj književnosti se javljaju dvije generacije, odnosno dva vala slovačkog književnog realizma, a oni se razlikuju u nekim karakteristikama. Pripadnici prve generacije bavili su se suvremenom problematikom, a u svojim djelima pišu o problemima slovačkog društva u funkciji obrane nacionalnog identiteta i to iz razloga jer su stvarali u godinama najvećih političkih i društvenih previranja kao što je npr. Austro-ugarska nagodba. Književnost je u to vrijeme bila doživljena kao način obrane nacionalnog identiteta, a u središtu je bio slovački narod u cjelini. Autori u svojim djelima ne nude rješenja problema, pasivni su, prikazuju društvo i njihove probleme, ali bez ikakvih savjeta za rješenje problema u kojem se slovačko društvo nalazi što je u skladu s razočaranjima koje su doživjeli. Afirmirali su se kroz pisanje duge proze, tj. romana. Predstavnici prve generacije odnosno prvog vala realizma su

Svetozár Hurban Vajanský, Matej Bencúr poznat kao Martin Kukučín te Pavol Országh Hviezdoslav. Važno je i spomenuti kako se tijekom prvog vala slovačkog realizma prvi puta pojavljuju te se govori o fenomenu pojave žena spisateljica u slovačkoj književnosti, a one su bile Elena Maróthy-Šoltéssová i Terézia Vansová. Bile su društvene aktivistice, borile su se ne samo za generalne promjene u slovačkom društvu i obrazovanje puka, već su dale svoj doprinos i položaju žena te da se razvija njihova pismenost i obrazovanje (Karpatský, 1975: 95, 96, 97).

Što se tiče druge generacije slovačkog realizma, njezini predstavnici bili su Jozef Gregor Tajovský, Janko Jesenský, Ladislav Nádaši Jégé, Božena Slančíková Timrava, Ludmila Riznerová Podjavorinská i mnogi drugi. Druga generacija se afirmira prvenstveno kroz kratku prozu, ali ima i drugih književnih rodova i vrsta, na primjer Tajovský je pisao drame, Jesenský poeziju, a Podjavorinská je pisala knjige za djecu, poeziju i prozu. Dominirale su kratka proza odnosno pripovijetke, novele i crtice. Autori se u svojim djelima bave suvremenom problematikom, ali i produbljenom socijalno-psihološkom problematikom. Književnost drugog vala slovačkog realizma imala je funkciju popravljanja stanja u slovačkome društvu. Autori drugog vala slovačkog realizma su prema društvenim događanjima drugačiji, nacionalno su osviješteni i žele da se pozicija Slovaka unutar Ugarske promijeni. U središte stavljaju pojedinca i njegove osobne probleme. U svojim djelima ništa ne idealiziraju, pokušavaju utjecati na promjenu i na bolju budućnost slovačkog naroda, a da bi to postigli ubacuju vrlo jasnu kritiku i na taj način prikazuju slovačko društvo, odnosno socijalne probleme unutar slovačkog društva. Autore smeta pasivnost naroda te nude moguća rješenja svojom kritikom bez obzira na način na koji pristupaju. Njihov cilj je prikazati društvo kakvo jest, a kritičnost društva izvlači ono najtužnije, najdepresivnije, problematično (ibid.: 98, 99, 100).

4. Društvena djelatnost žena spisateljica

Prvi puta u povijesti slovačke književnosti dolazi do pojave žena spisateljica. To je značilo da su se žene sve više počele uključivati u književnost, a isto tako i u ostale sfere društva. Osim što su postajale značajne spisateljice i samim time jedne od predstavnica književnih pravaca, također su svojim radom željele poticati i pokušati uključiti i druge žene na razne aktivnosti u društvu, a to su planirale pokretanjem časopisa namijenjenim ženama (Mráz: 1937: 16, 17). Žene spisateljice nisu samo pisale za te časopise, već su i one same bile urednice. Prve i najznačajnije žene spisateljice koje su započele promjenu u slovačkoj književnosti u kojoj su oduvijek dominirali muškarci bile su Elena Maróthy-Šoltéssová i Terézia Vansová. Zahvaljujući njima i njihovoj borbi uspjele su se probiti kroz dominantno mušku djelatnost i

time su utrle put drugim ženama spisateljicama koje su se nakon njih mogle realizirati te se s lakoćom popeti na književnu scenu. Što se tiče vremena u kojem se javlja fenomen žena spisateljica, žene nisu bile previše društveno angažirane, bile se udane, a njihov posao bio je briga za domaćinstvo i djecu. U realizmu tada dolazi do promjene kada Šoltésová i Vansová žele što više uključiti žene u društvo i u pisanje te čitanje. Žene u to doba nisu bile obrazovane ili su imale tek osnovno obrazovanje, ali to se sve mijenja (ibid.: 15). Kako je još uvijek bilo vrijeme raznih napetosti u državi, žene spisateljice shvaćaju da je za borbu za nacionalnost i samostalnost potrebno osigurati obrazovanje svima pa tako i ženama. Iako su mnogi napadali i kritizirali žene spisateljice jer svojim idejama žele uništiti tradicionalnu i pokornu ženu, one od svog nauma nisu odustale.

4.1. Elena Maróthy-Šoltésová

Elena Maróthy-Šoltésová kao pripadnica prvog vala realizma bila je spisateljica te vrlo značajna urednica. Rodila se 6. siječnja 1855. godine u gradu Krupina kao prvo dijete slovačkog evangeličkog župnika Daniela Maróthyja te je zahvaljujući tome odrastala u intelektualnom okruženju (L. Čúzy i dr., 2005: 12). Njezini roditelji nastojali su je potaknuti da prije svega savlada mađarski i njemački jezik – jezike neophodne za život u tadašnjoj Mađarskoj. Kao devetogodišnjakinja školovala se u djevojačkoj mađarskoj kalvinskoj školi u gradu Lučenec te kasnije u njemačkom institutu pod vodstvom Bećanke Žanete Friedlove.² S dvadeset godina se udaje za Ľudovíta Michala Šoltésa, narodno orijentiranog trgovca iz Martina. Brak joj je pomogao da dođe do grada koji je u ono vrijeme bio centar slovačkog kulturnog i nacionalnog života, a tamo je živjela do smrti (11. veljače 1939.).

Nakon rođenja djece Elene i Ivana započela je pisati knjigu *Moje deti* s podnaslovom *Dva životy od kolísky po hrob* objavljene u dva dijela (1923. – 1924.) To je memoarsko-biografski roman koji prati život njezine djece od rođenja pa sve do prerane smrti (Elena je umrla od tuberkuloze kao osmogodišnjakinja, a Ivan u mladenačkoj dobi). Djelo je dojmljivo i realistično zbog autobiografskih događaja, a temeljeno je na njezinim bilješkama odnosno dnevniku koji je vodila o svojoj djeci. *Moje deti* je njezin najnagrađivaniji rad, a preveden je na više europskih jezika.³ U slovačku književnost ulazi kratkim proznim djelima u sentimentalnom duhu (*Na*

² <https://www.czsk.net/svet/clanky/osobnosti/marothy.html> (posljednji pristup 17. veljače 2024.)

³ <https://www.czsk.net/svet/clanky/osobnosti/marothy.html> (posljednji pristup 17. veljače 2024.)

dedine, 1881., *Prípravy na svadbu* 1882.), a ta djela objavljena su u časopisu *Slovenské pohľady*.

Što se tiče društvene djelatnosti, priključuje se slovačkom ženskom društvu *Živena*, kasnije je i potpredsjednica (1883.), a konačno i predsjednica društva (1894.).⁴ Pisala je za časopis *Dennica* kojeg je pokrenula njezina kolegica i prijateljica Terézia Vansová. Godine 1910. Šoltésová pokreće i uređuje časopis *Živena* koji je ubrzo ostvario značajan uspjeh, a postao je vodeći, a nakon 1916. godine i jedini, književni časopis u Slovačkoj do 1918. Zaslužan je za održavanje književnog života onog vremena na području Slovačke, a također je Šoltésová upravo preko tog časopisa na književnu scenu dovela i afirmirala mlade autore, npr. Timravu. Šoltésová je radnju svojih djela smjestila na selo te pokušala prikazati tipično slovačko selo i svakodnevni život. Više umjetničke domete i prave uspjehe postigla je kroz svoju dužu prozu, tj. romane.

Uz roman *Moje deti* napisala je i roman *Proti prúdu* (1894.) koji se smatra beletriziranom enciklopedijom suvremenog slovačkog društva (Imrich Sedlak i dr., 2009: 12), a napisan je iz perspektive neustrašive panslavenke imenom Oľga Laskárová i bivšeg mađarskog domoljuba Fraňa Šavelskog. Roman se može okarakterizirati kao tzv. razgovorna proza s neskrivenim političko-nacionalnim didaktikicizmom, s psihološkim i socijalnim konstrukcionizmom te s nevjerovatnim predmetnim nacrtom (ibid.: 12). U tom romanu Šoltésová želi predočiti ideal slovačke žene i obitelji. Djelo je prožeto nacionalnom tendencijom s ciljem osvještavanja slovačkog naroda i posebno žena što se tiče nacionalnog pitanja. No shematsko i idealizirano shvaćanje povratka degeneriranog seljaštva u njedra nacionalnog života nije bio uspješan doprinos Šoltésove suvremenim raspravama o "nacionalnom" programu književnosti, što je također uočeno i primjereno kritizirano od suvremene književne kritike (T. Milkin, S. H. Vajanský) (L. Čúzy i dr., 2005: 12).

Godine između dva svjetska rata su za Šoltésovu bile kreativnim i plodnim razdobljem. Prozna su joj djela objavljena skupno pod naslovom *Sobrané spisy Elena Marótha-Šoltésová 1 – 6* (1921. – 25.), a nekoliko ih je prevedeno na češki, francuski, hrvatski, mađarski i slovenski. Iznimno su vrijedna njezina književnokritička promišljanja u kojima je ocjenjivala stvaralaštvo književnika i književnica, posebice Timrave.⁵ Čak i nakon smrti supruga nije prestala biti

⁴ ibid.

⁵ <https://www.litcentrum.sk/autor/elena-soltesova/zivotopis-autora> (posljednji pristup 16. veljače 2024.)

aktivna i trudila se ispunjavati svoje ciljeve, a to su promicanje obrazovanja i pismenosti žena te priznavanje slovačke žene u društvu.

Iako je njezino književno stvaralaštvo ostalo u sjeni bardova jer je stvarala u vrijeme kada dominiraju Kukučín, Vajanský i Hviezdoslav, njezine društvene i kulturne aktivnosti od radnih osamdesetih godina 19. stoljeća pa do tridesetih godina 20. stoljeća predstavljaju značajan dio kulturnog života Slovačke. Šoltésová je danas prepoznata u cijeloj Europi ne samo kao dojmlija književnica nego kao i gorljiva aktivistica za ženska prava.

4.2. Ľudmila Podjavorinská Riznerová

Ľudmila Podjavorinská Riznerová jedna je od predstavnica drugog vala realizma, a također je pripadnica moderne i međuratnog razdoblja. Bila je pjesnikinja i prozaistica te je utemeljiteljica suvremene slovačke književnosti za djecu.⁶ Rodila se 26. travnja 1872. kao Ľudmila Riznerová, no poznata je kao Ľudmila Podjavorinská, odnosno pod pseudonimom kojim je izrazila svoju povezanost s rodnim krajem Bzince pod Javorinou (L. Čúzy i dr., 2005: 43). Potječe iz siromašne učiteljske obitelji s puno djece. Nije se udavala i živjela je s roditeljima, braćom i sestrama gotovo cijeli život. Unatoč ponudama za suradnju (npr. mjesto u muzeju u Martinu), posao je dobila tek nakon 1918. godine kada je radila kao službenica Crvenog križa. Unatoč tome, veći dio života živjela je od književnog rada. Umrla je 2. ožujka 1951. godine u gradu Nové Mesto nad Váhom.

Kao djevojčica, stekla je samo osnovno obrazovanje, a nedostatak daljnjeg školovanja nadoknađivala je marljivim čitanjem. U njezinom književnom djelovanju poticali su je njezin stric, vrsni slovački bibliograf i narodni preporoditelj Ľudovít V. Rizner i tamošnji evangelički svećenik Ján Pravoslav Leško (ibid.: 43). Samo s petnaest godina izdala je rad *Turecká svadba* u časopisu *Slovenské noviny*, a godinu dana kasnije crticu *Na Štedrý večer*. Svoje radove je potpisivala različitim pseudonimima kao što su Ružodolská, Podjavorinská, Damascéna, Božena, Nechtík, Špirifangulínová, Šeršelinová, Ľudka, Ľudmila R., Ľudmila, Vrzalovská, Veselohorská, Milko Ružodolský, M. Ružodolský, Nevädza, Sojka, Podjavorinský, Podjavorský, Teta Ľudmila, Teta Ľudmila Podjavorinská.⁷

Nakon izlaska prve subjektivne zbirke lirike pod nazivom *Z vesny života* (1895.) kritika ju je priznala kao prvu slovačku pjesnikinju. Prva je slovačka pjesnikinja koja je svoje knjige

⁶ <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/ludmila-podjavorinska-4903> (posljednji pristup 20. veljače 2024.)

⁷ <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/ludmila-podjavorinska-4903> (posljednji pristup 20. veljače 2024.)

izdala knjižno jer su ostale žene spisateljice svoja djela objavljivale u časopisima.⁸ Objavila je i drugu zbirku *Balady* (1930.) u kojoj se koristi tradicijom pučkog stvaralaštva. Zbirkom *Piesne samoty* (1942.) završava pjesničko stvaralaštvo. Pjesme su joj pune sentimentalnih snova, samoće, ali i stvarnih želja za ljudskom srećom.⁹ Osim u slovačkom časopisu *Slovenské noviny*, njezini rani radovi pojavljivali su se na stranicama slovačkih časopisa *Vlast' a svet*, *Obzor*, *Černokňazník*, *Národný hlásnik*, ali i u časopisima američkih sunarodnjaka. Postala je stalna suradnica časopisa *Slovenské pohľady* nakon 1892. godine, a urednik časopisa, Jozef Škultéty, postao je njezin dugogodišnju književni savjetnik (L. Čúzy i dr., 2005: 43).

U razdoblju između 1895. i 1918. godine piše i prozu koja je smještena na selu, a to su bile humoristične pripovijetke iz seoske sredine koje odišu humorom bliskim Kukučínovom, a kasnije je pisala novele s kritikom društvenih mana. Vrhunac njezine proze su bile novele *V otroctve* (1905.) u kojoj se bavi problemom alkoholizma čime postaje bliska Tajovskom, *Blud* (1905.) u kojoj prikazuje kontrast sela i grada i *Žena* (1919.) u kojoj stvara jedan od najljepših ženskih likova u slovačkoj književnosti (ibid.: 45), glavnu junakinju Ivu Zaťkovú koja prikazuje snažnu samosvjesnu ženu koja nije pasivna već se bori za vlastitu sudbinu i svoj položaj ne samo u društvu već i u obitelji. U raznim časopisima je objavljivala radove o folkloru i dijalektu njezinog sela, profile, jubilarne portrete i nekrologe važnih osoba slovačkog nacionalnog života. Najčešće teme njezinih radova bila su pitanja položaja majke, žena u društvu, mogućnosti obrazovanja žena, odgoja mlade generacije, potrebe časopisa i knjiga za djecu i mlade. Smatrala je da je stupanj obrazovanja i kulture simbol slobode čovjeka i naroda.¹⁰

Što se tiče njezine književnosti za djecu, najprije je pisala stihove koje je počela objavljivati u publicistici namijenjenoj djeci: *Noviny malé*, *Zornička*, *Včelka*, *Priateľ deti*, *Slniečko*. Vrhunac proze za djecu te jedno od njenih najboljih proznih djela uopće je kratka priča *Baránok boží* (1932.). Također je uspješna u djelima gdje personalizira životinje, a najvažniji tzv. životinjski epovi su *Zajko Bojko* (1930.) i *Čin-čin* (1943.) (ibid.: 45). Prva je autorica koja je znala usklađivati visoku umjetničku razinu svoga stvaralaštva za djecu s pedagoškim ciljevima. Družila se i radila sa spisateljicama Šoltésom, Timravom i Vansovom. Godine 1947. dodijeljen joj je naslov nacionalne umjetnice.¹¹

⁸ <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/ludmila-podjavorinska-4903> (posljednji pristup 20. veljače 2024.)

⁹ ibid.

¹⁰ ibid.

¹¹ ibid.

5. Terézia Vansová

Terézia Vansová pripadnica je prvog vala slovačkog realizma te je predvodnica pokreta za prava žena. Osnivačica je prvog slovačkog časopisa za žene pod imenom *Dennica*. Njezina djela postala su kamen temeljac ženskim spisateljicama u slovačkoj književnosti te je ona zaslužna za obrazovanje žena i uključivanje žena u društvo. Pisala je za žene i o ženama, a njezin glavni cilj bio je podučavanje i obrazovanje žena kroz pisanje i društveno angažiranje. Ženama je pokušavala približiti književnost, ali ih i potaknuti na društvenu aktivnost u čemu je na kraju i uspjela.

5.1. Život i književno-društveni rad Terézije Vansove

Terézia Zuzana Vansová rodila se, zajedno s bratom blizancem, 18. travnja 1857. godine u mjestu zvanom Zvolenská Slatina. Bila je sedmo dijete evangeličkog župnika Samuela Medveckog i njegove supruge Terézije Langove. Samuel Medvecký bio je stariji čovjek, a svoj je puk u crkvi učio o moralu i narodnoj imovini i kako je očuvati. Bio je hrabar, odvažan i samovoljan. Njegova mnogo mlađa supruga Terézia potjecala je od zvolenske trgovačke obitelji, nacionalna svijest u njoj se budi još kao djevojci zbog utjecaja njezine braće koji su bili Štúrovi đaci. „Terézia Vansová naučila je sve od svoje majke, a uvijek je imala visoko mišljenje o njoj, a njenu narav, posao, brigu za obitelj i moralnu osobnost opisala je u oštromnom promišljanju u studiji u kojoj je napisala i obradila biografije nekoliko žena, uključujući svoju majku. Ta studija objavljena je u časopisu *Dennica*.“ (Mráz, 1937: 20, 21).

Iako je bila najmlađe dijete (zajedno s bratom blizancem), Terézia je bila najmanje zbrinuta za razliku od svojih braće i sestara. Za njezinu brigu bila je zadužena njena starija sestra Milka i uvijek ju je morala držati na oku kako joj se ništa ne bi dogodilo. No, kako je Milka još uvijek bila dijete i nije mogla preuzeti ulogu roditelja, Terézia je često upadala u nevolje. Bila je živahna i razigrana djevojčica što je rezultiralo čestim povredama, a nekoliko puta je pala i udarila glavom o kamen. Bila je vrlo veselo dijete, no iznenađujuće osjećajna te bi briznula u plač na najmanju uvredu. Zbog toga su joj dali nadimak Terka-Plačko (Václavíková-Matulayová, 1937: 17). Također je bolovala od teške bolesti uha, imala je upalu srednjeg uha te ju je mučio bolan i neugodan svrbež. Nažalost izgubila je sluh na jedno uho. Od najranijeg djetinjstva imala je bujnu maštu, voljela je čitati, a u svojoj mašti bi pročitane bajke i pripovijetke preoblikovala. Njezine bajke uvijek su imale nastavak, prije nego što bi završile djevojčica je osmislila nove, čudesne obrate i zaplete kojima bi uspjela očarati svoje slušatelje,

braću, sestre i seosku djecu. Terézijina braća od malih nogu navikavala su se na rad pa je tako i mala Terézia pomagala majci u kuhinji i u vrtu, a kada bi posjetitelji došli u goste, Teréziji je bilo dopušteno sjediti u kutu sobe i slušati razgovore. Najčešća gošća obitelji Medvecký bila je gospođa Kristína Breuerová, najbolja prijateljica Samuela Medveckog. Mala Terézia voljela je slušati razgovore koje je vodila s njenom majkom, a četrdeset godina kasnije u svom djelu *Kliatba* (1926.) reproducirala je njihov razgovor (ibid.: 18, 19).

Terézia je odrasla u obrazovanoj obitelji koja je imala brojne društvene kontakte, bila je povezana s kulturnim aktivnostima te je čak održavala prijateljske odnose s mnogim vodećim slovačkim piscima kao što su bili Andrej Braxatoris Sládkovič, August Horislav Škultéty, Ján Čajak, Pavol Dobšinský. Djeca su bila odgajana u čvrstom nacionalnom uvjerenju i vjeri, a župna kuća u Zvolenskoj Slatini bila je gostoljubiva i poznata u slovačkom nacionalnom društvu. Iz tog razloga Terézia je imala priliku upoznati Andreja Sládkoviča, Augusta Horislava Škultétyja i Jána Franciscija koji su bili česti gosti njezine obitelji (ibid.: 20). Tada toga ni sama nije bila svjesna, ali odrastala je za vrijeme političkih i društvenih previranja, buđenja Slovačka i borbe za nacionalnu ravnopravnost. Sjedeći u kutu sobe, slušala bi razgovore odraslih pa je tako često čula kako se spominje Štefan Mark Daxner, slušala je duge i žustre rasprave o Franciscijevu članku u novinama *Pešťbudínske vedomosti*, čak i o objavi dokumenta *Memorandum národa slovenského* u Turčianskom Svätom Martinu 1861. godine. Vodile su se i priče o osnivanju Matice slovačke, o uspješnoj glavnoj skupštini 4. kolovoza 1863. godine, o otvaranju gimnazije u mjestu Kláštor pod Znievom. No, osim političkih osoba i književnika, u župnu kuću su često dolazili i molitelji – mladi studenti koji su za vrijeme praznika putovali i posjećivali župe. Tako je jednog dana oko Uskrsa župnu kuću Medvecký posjetio mladi dvadesetogodišnji teolog Ján Vansa kojem je za oko zapala Terézijina starija sestra Milka, no od te ljubavi nije bilo ništa jer se Milka trebala udati za župnika iz drugog sela. Ján Vansa, slomljena srca, nikako nije mogao zaboraviti slatinsku župu, a devet godina kasnije tamo se vratio i za ženu uzeo najmlađu članicu obitelji Medvecký, Teréziju (ibid.: 22, 23).

Terézia Vansová školovala se u pučkoj školi u Slatini kod učitelja Hurtayma, vrlo inteligentnog pedagoga koji, vidjevši Terézijinu maštu i želju za čitanjem, odlučuje djevojčici posuditi knjige da ih čita kod kuće. S dvanaest godina završava obrazovanje u pučkoj školi, a kako je bila iz bolje i obrazovane obitelji, morala je usavršiti i njemački jezik kako joj i priliči. Već je kod kuće pokupila nešto njemačkog od imućnih gospođa koje su bile česte gošće njezinih roditelja, a potajno je čitala i njemačke knjige koje su njezinoj majci bile posuđene. Što se tiče

njenog daljnjeg školovanja, u planu je bila djevojačka škola u Banskoj Bystrici. Srećom, obitelj Medvecký je tamo imala rodbinu stoga je Terézia otišla u drugi grad kako bi tamo nastavila svoje školovanje i usavršila njemački jezik (ibid.: 24). Došavši tamo, Terézia je prema svom znanju i sposobnostima postala učenica četvrtog razreda. Njezin novi profesor Orfanides, školovan pedagog, bio je potpuno predan svom poslu, vrlo strog i grdio je učenice zbog razmetanja. No, njegov cilj nije bio puniti glave djevojaka raznim nebitnim informacijama, već ih je učio razmišljati, izoštravati um i produbljavati njihovu inteligenciju. „Vjerovao je u misiju žene na zemlji, a često je tijekom propovijedi u crkvi citirao Schillera: Ehret die Frauen, den sie spinnen, weben, himmlische Rosen ins irdische Leben (Poštuj žene jer one predu i pletu nebeske ruže u zemaljski život.)“ (ibid: 25). Školska godina uskoro završava, a djevojčica se vraća kući. „Terézijina želja za obrazovanjem bila je sve veća, htjela se još školovati kod profesora Orfanidesa, ali se bojala o tome pričati s roditeljima jer koja je svrha učenja bila za djevojku?“ (ibid.: 28)

Privatno je učila francuski jezik, a kasnije su je poslali u grad Rimavská Sobota na institut kako bi usavršila mađarski jezik. Iako joj je bilo teško učiti mađarski, uskoro ga briljira u institutu gospođe Fábryčky. Tijekom boravka u Rimavskoj Soboti, nije se osjećala ugodno, gradić joj nije bio toliko lijep, a okolina je bila dosadna, često je razmišljala o prijateljima i krajoliku Banske Bystrice, ali unatoč tome, uspjela se sprijateljiti s djevojkom Ilka Lökkő, Mongolkom koja je pričala samo mađarskim jezikom (ibid.: 29). Nakon školovanja i usavršavanja jezika, Terézia često posjećuje svoje udane sestre, Adelu i Milku. Otputovavši u Nižny Skálnik, posjećuje šogora a tamo se počinje družiti s njegovom starijom sestrom Karolinom koja joj priča priče kako se prije živjelo i kako su se mladi zabavljali. Karolinine priče su Teréziji usadile ljubav prema prošlosti i prema davno prošlim godinama (ibid.: 34, 35).

Godine prolaze, a djeca Samuela i Terézije Medvecký pokazuju svoju ljubav prema književnosti. Samko, najstariji sin obitelji Medvecký, kao student osniva časopis *Junoš*, a prve i najljepše stihove piše upravo o svojoj majci. Adela, najstarija kći, ne zaostaje za bratom. Pomaže svom suprugu Pavlu Dobšinskom prikupljati slovačke priče i bajke. Druga kći Milka, duboko religiozna, želi napisati molitvenik za radnike koji odlaze u strane zemlje na žetvu. Na kraju nije uspjela od svog nauma jer nije imala vremena ni podršku supruga. Naime, nije mu ni otkrila svoju namjeru jer je znala da bi je podsjetio na poslove u domaćinstvu ili bi citirao riječi svetoga Pavla o ženi i crkvi. Nažalost, Milkin pjesnički talent nije se mogao razviti jer joj okolnosti nisu bile naklonjene (ibid.: 36). No Terézia je s druge strane bila uspješna. Relativno

rano ju je počela hvatati groznica pisanja. Čitala je slovačke časopise, a najviše su joj se sviđjele novele Mikuláša Bacháta Dumnog, bile su sentimentalne i osjetljive, baš onakve kakve vole čitati petnaestogodišnjaci i šesnaestogodišnjaci. Ali Terézia uskoro shvaća što više čita, to više shvaća da bi i žena mogla napisati takve novele, ako ne i bolje, pa je tako navečer potajno počela pisati stihove (ibid.: 37).

Terézia je tada bila sedamnaestogodišnjakinja kada u goste dolazi Milina Laciaková, kći župnika iz Tisovnika. Djevojke se ubrzo sprijatelje i zajedno dijele ljubav prema čitanju i pisanju. Često su si slale pisma i razmjenjivale su knjige, a počele su jedna drugoj slati stihove. Njihovi stihovi su bili slični oblikom i sadržajem, a obje se žale na zao svijet koji ih ne razumije, tužne su i nesretne. Milina čak razmišlja da pošalje njihove pjesme uredniku na recenziju maštajući kako će jednog dana vidjeti svoje stihove ispisane u nekom časopisu (ibid.: 37, 40).

Godine 1875., kada Terézia Vansová ima osamnaest godina, dolazi do naglih promjena u njezinom životu. Ján Vansa dolazi u Slatinu kako bi je zaprosio, a njezina obitelj im daje blagoslov (ibid.: 44). Unatoč tome što je hvata nervoza pred vjenčanje, Terézia ipak pronalazi vremena za pisanje pjesama. Pisanje joj pomaže da odvрати misli od onog što ju čeka, a to je selidba od kuće u daleku tuđinu, u novu sredinu s mužem kojeg niti ne poznaje. Obuzima ju neobjašnjiva tjeskoba, boji se i teško joj je prihvatiti veliku promjenu u svom životu. Svoje duševno stanje iskreno priznaje svojoj prijateljici i muzi Milini. Početkom kolovoza 1875. godine šalje joj obećanih nekoliko pjesama. Milina je u međuvremenu upoznala Kolomana Banšellu, kojem anonimno šalje nekoliko stihova na procjenu jesu li dobri za objavu ili ne. Nakon vjenčanja i početka novog života u selu Lomnička, Terézia dobiva pismo kako Banšella hvali njene stihove, pogotovo one koji su napisani u domoljubnom duhu (ibid.: 44). No, on nije bio jedini kojem su se sviđjele njene pjesme. Terézijin šogor Dobšinský, muž njezine starije sestre Adele, često ju je savjetovao u književnim stvarima. Tada, 1875. godine u 10. broju časopisa *Orol* objavljeno je šest kratkih pjesmica potpisanih pod pseudonimom Terézka Medvecká (Mráz, 1937: 24). Pjesme su narodnog karaktera, izražavaju tugu mladosti, a te pjesme simboliziraju posljednji pozdrav djevojčice iz slatinske župe, oproštaj od sentimentalnog, osjećajnog, ali bezbrižnog i dobrog djevojaštva.

„Sú to plody rozochvelej

Mladistvej mysli mojej.

V nich složil duch srdca city

K národu lásky svojej.

Venujem jich bratom svojim,

Ktorí za vlast' pracujú.

Venujem jich sestrám milým,

Ktoré národ milujú.“

(Václavíková-Matulayová, 1937: 47)

Odgojena u nacionalnom i kršćanskom duhu, obučena u svim kućanskim poslovima i prožeta tradicijom i načinom života svećeničkih obitelji, osamnaestogodišnja Terézia udala se za Jána Vansu, župnika iz Lomničke u Spišu. Vansa je bio učitelj sin, rođen 21. lipnja 1846. u Gemeri na Píli, a u osnovi je imao isti obiteljski odgoj kao i njegova supruga (Mráz, 1937: 24). Teréziji se bilo vrlo teško naviknuti na novi život i ulogu supruge, bračni život bio je nešto novo i strano za nju, komunikacija nje i supruga nije bila vrlo uspješna, a najteži zadatak bio joj je vođenje kućanstva. Mučila su ju pitanja što kuhati, kako kuhati i na koji način da podijeli i obavlja kućanske poslove kako bi njen suprug bio zadovoljan. Pokušavala mu je udovoljiti, trudila se i radila, htjela mu se svidjeti, a Ján Vansa je bio škrt na pohvalama i riječima ohrabrenja, Terézia se osjećala kao da nema njegovu podršku. Ali Vansa je bio dobra, plemenita osoba, nije bio oštar i nezahvalan kako je Terézia mislila, vidio je kako se Terézia trudi i svojim roditeljima je često slao pisma s lijepim riječima i pohvalama o njoj, nažalost, nikad joj nije pokazao pisma (Václavíková-Matulayová, 1937: 50).

Prolaze dani, a mladi par sve više se navikava na zajednički život. Terézia je često u kontaktu sa svojom obitelji i prijateljicom Milinom, godinu dana kasnije rodio se sin Ľudovít Vansa, a veza između mladog para sve je dublja. No nove brige i obaveze mladu majku nisu spriječile od pisanja. Pisala je o metodama odgoja na njemačkom jeziku snažno naglašavajući kako je vjeronauk glavni oslonac. Lokalnim novinama pod imenom *Karpathenpost* također šalje njemačke stihove i smiješne humoreske (ibid.: 54). Milina joj šalje njemačke sentimentalne romane kako bi ih čitala, a karakteristike tih romana mogu se kasnije vidjeti u romanu *Sirota Podhradských*. Nekad Teréziju muče privatne stvari i osjeća se mentalno iscrpljeno, a pomoć traži u vjeri i Bogu:

„Dnes sa nemám čím pochváliť, bola som zlá. Moja stará chyba, to jest prudkosť ma neopúšťa. Niekedy zabudnem na to, čo hovorím v prudkosti, pozdejšie banovať musím. Ó,

Bože, ako ťažko je chyby svoje ovládať. Tak by rada byť dobrá, i tomu môjmu Jankovi, i môjmu synčekovi k vôli, a neviem akosi sa premáhať. Ten môj muž je veľmi dobrý, on má trpelivosť s mojimi chybami, ale ja, ja som veľmi netrpelivá. Zaslúžil by Janko, aby bol šťastný, lebo je šľachetný, ale ja sa bojím, že on vo mne nenašiel to, čo hľadal, čo najst' si úfal. A to si ja musím sama povedať. Ó, všemohúci, láskavý Otče, pomôž, pomôž bojovať oprosti tomuto zlému, nech sa ono mňa nezmocní. Som slabá sama a nik mi nespomáha.“ (ibid.: 55, 56)

Mlada Terézia je vrlo marljiva, osim što brine za kuću, brine i za dijete. Započinje voditi dnevnik o svom sinu, piše i o odgoju djece i položaju žena, a nastavila je surađivati s novinama *Karpathenpost*. Često piše pisma prijateljici Milini koje su zapravo kratke priče kulturno-povijesnog karaktera, opisuju ljude, kraj i običaje, nadmašuju jedna drugu u duhovitim karakteristikama svojih poznanika ili u realistično produbljenoj analizi vlastite nutrine, a unatoč tome što žive jednostavnim životima, uvijek imaju toliko toga za reći – u tome se vidi talent buduće spisateljice (ibid.: 58). No ubrzo Vansová svojim pismima dodaje nešto novo kao što su opisi kućne zabave, bajke naroda Tatre, nešto iz povijesti Spiša, opisuje mnogo stvari i šalje ih Milini, ali uvijek je osobno moli da nikome ne govori o tim stvarima te se nikad ne potpisuje svojim imenom već izmišlja pseudonime kao što su Želmíra i Marica. Milina se često u pismima žalila kako nema prosaca jer svi muškarci kojima kaže kako piše pjesme ju počinju ignorirati ili komentirati njezin način života govoreći joj kako traže ženu, a ne spisateljicu. Prijateljice zanimaju svakakvi problemi, razmišljaju i pišu o ljubavi, prijateljstvu, vjeri, nikada ne šalju pisma s uobičajenim seoskim tračevima i vremenskim prilikama. Ján Vansa pokušava Teréziju odvratiti od toga pisanja, skrenuvši joj pozornost na prepreke s kojima se spisatelji, a pogotovo spisateljice, suočavaju, ali Milina je i za to imala rješenje. Njezina ideja bila je da Vansová svom suprugu objasni kako piše samo za svoje zadovoljstvo i zabavu te da se Vansa neće ljutiti ako mu pokaže tekstove koje je pisala za sina. Milina je uvijek bodrila Vansovu i bila joj je prava prijateljica, uvijek sprema s rješenjem i podrškom koju je Teréziji davala kako nikad ne bi odustala od pisanja (ibid.: 62, 63). Godine 1883. Milina se udala za profesora dr. Ivana Zocha iz Osijeka. Nažalost, nakon vjenčanja prestala je pisati iako ju je vlastiti suprug poticao na pisanje jer mu je to bila jedna od impresivnih vrijednosti kod nje. Isto tako kasnije, nakon izdavanja časopisa *Dennica*, rijetko je sudjelovala u objavama svojim pjesama, prisiljavala se na rad sve dok na kraju očajnički nije priznala kako to ne može učiniti (ibid.: 64).

Uskoro dolazi do velike promjene u Terézijinu životu. Dolazak malog Ľudovíta na svijet učinio ju je presretnom, a njegov tjelesni i psihički razvoj čudo je za koje Vansová zahvaljuje

Bogu. Oduvijek je željela imati puno djece, da ih čuva i radi za njih. Iako joj je Bog dao samo jedno, i ono je bilo dovoljno da je ispuni srećom. Dnevnik koji vodi o sinu zapravo više liči na dugu molitvu, skromnu i poniznu zahvalu Svevišnjemu za velik i vrijedan dar kojeg nije dostojna:

„Dobry je ten naš chlapček, počuvný ešte dosiaľ, aj zdravý, moje drahô, milô diet'a; mnoho ráz si myslím, či dost' robím za Teba, či si Ťa zasluhujem? Ono ma tak rado vidí, tak sa ťahá ku mne a usmieva sa. Oh, keby ti mohla život tvoj šťastným, blaženým spraviť. Môj anjelik od Boha mi poslaný, obveseľuješ trudné hodiny samoty mojej, naplníš krásnymi obrazmi budúcnosť a vzbudzuješ ony nádeje, aké som len dávno snívala.“ (ibid.: 66)

Maleni Ludovít lijepo raste i razvija se, slatko je dijete, a i nevjerojatno pametno. Ali sreća nije dugo trajala. Terézia sve manje šalje pisma svojoj prijateljici, prestala je pisati živahne i svježih stihove, entuzijastične prikaze Tatra, ne objavljuju se više ni njene pjesme u novinama *Karpathenpost* te prestaje pisati dnevnik 1879. godine jer se dijete razboljelo. Prošlo je već četiri ljeta i svake zime nekoliko tjedana ima bronhitis. Koliko god Terézia razmišljala da svi zajedno odu u toplije selo, ne mogu zbog siromaštva. Stara majka Medvecká dolazi na zimu kod kćeri kako bi pomogla liječiti i njegovati bolesnog unuka. Na ljeto obitelj Vansa odlazi s djetetom u Ružbachy da ojača i oporavi se. Nažalost, krajem pete zime i prvog dana proljeća 1881. godine maleni Ludovít se zauvijek oprostio od svojih roditelja. Spiš postaje još hladniji, prazan, tmuran, Terézia se ne može obuzdati jer gubitkom svog jedinog djeteta osjeća se kao da je jedan dio nje umro te piše najtužniju njezinu pjesmu u kojoj se vidi izljev majčinog bolnog srca:

„Odznelo...

Je oblak popolavý

je ráno tienisté.

Úzkosť ma veľká trávi

stojacu pri okne.

Priateľsky hviezda volá

lichôtky tvojich slov,

žiara už jasná zmizla
a s ňou aj úsmev môj.

Ako mrak sivé, trúchle
nebo mám života,
čo tvoje slovo milé
narýchlo odznieva.

Odznelo, čo zvuk zvona
vo vetru zamĺkol.
Odznely tvoje slová
skoro, rýchle, syn môj.“

(ibid.: 70, 71)

Nakon smrti sina duboku žalost preusmjerava na narod i ljude koji ju trebaju, okreće se pisanju i društvenom aktivizmu, a spas iz depresivnog stanja u kojem se nalazi pokušava pronaći u književnosti.

Kako u Lomničkoj više nisu mogli živjeti zbog tužnih uspomena, odlučili su se preseliti u mjesto Rimavská Píla gdje je Ján Vansa imenovan župnikom. No, kada su tamo stigli, vidjeli su u kakvom stanju je župni dvor i crkva, sve je bilo razbijeno, staro i razrušeno, ali to ih nije obeshrabilo (ibid.: 77). Vansa se odmah primio posla, sadio je drveće, isušivao močvarna područja, bavio se pčelarstvom, prodavao je domaće proizvode, a osnovao je i prehrambenu udrugu prema Reiffeisenovom sustavu, bila je to prva udruga takve vrste u Ugarskoj, a suprugu Teréziju je zaposlio kao blagajnicu. U časopisu *Slovenské pohľady* šalje molbu slovačkoj javnosti da mu pomognu knjižnim ili novčanim donacijama u osnivanju općinske knjižnice. Terézia također ima dosta posla u kući i u vrtu, često joj dolaze žene ispuniti poštanske formulare, a bila je i krsna kuma mnogoj seoskoj djeci. I dalje je tužna i fizički pati kada vidi žene sa zdravom djecom, ali svoje bolno srce pokušava liječiti radom. (ibid.: 78, 79)

Teréziju je uvijek nešto tjeralo da piše, a sada više nije početnica. S Milinom Laciakovom napisala je mnoge stihove i prozu. Naravno, tada su bila druga vremena jer je tajno pisala samo za prijateljicu, a čak se bojala potpisati se punim imenom i prezimenom. Sada razmišlja potpuno drugačije. Više ne piše pod pseudonimom, gotovo sve potpisuje svojim imenom i stoji iza onoga što napiše. Najprije je pokušala s novelama, isprva kraćima, te ih je slala u časopis *Národné noviny*, a kao nagradu ih je tražila da joj pošalju besplatne novine (ibid.: 82). Započinje pisati sentimentalnu ljubavnu priču s raznim spletkama, ali sretnim završetkom gdje vjerna ljubav pobjeđuje. Polako zaboravlja na riječi svog supruga koji ju je pokušao odgovoriti od pisanja te shvaća kako joj pisanje ide, a kad završi svoju priču, zadovoljna odlazi do supruga kako bi mu je pročitala. To je konačno bila velika prekretnica u životu Terézije Vansove i njezinog aktivnog književnog stvaralaštva (ibid.: 83, 84).

Vansovina djela ne samo da se objavljuju u časopisu *Národné noviny*, već je i časopis *Slovenské pohľady* počeo objavljivati njene manje književne radove. Vansová je aktivnije pisala, bila je sve više društveno angažirana, a išla je u smjeru obrazovanja žena. Bila je svjesna kako obrazovane Slovačkinje čitaju njemačke knjige i kako trenutno nije postojala nikakva knjiga koju bi mogle čitati manje obrazovane Slovačkinje. Stoga je odlučila napisati slovački društveni sentimentalni roman za žene po njemačkim uzorima, bez domoljubnih tendencija. Tako nastaje prvi ženski slovački roman imenom *Sirota Podhradských* (1889.). Roman je privukao čitatelje koji prije nisu čitali ni slovačke knjige koje su bile dostupne, a mnogim čitateljicama bio je to prvi roman pročitao na materinjem jeziku (ibid.: 89, 90). Vansová je uskoro odlazila na razna druženja gdje su se skupljala slovačka društva, a započeli su i kontakti s još jednom ženom spisateljicom, Šoltésovom, koju je imala prilike upoznati u Martinu (ibid.: 86). Godine 1898. pokrenula je prvi slovački ženski časopis *Dennica*. Na početku se susretala s mnogim problemima, mnogi nisu podržavali njezin časopis, ali ona nije odustala od svog plana. Bila je svojeglava i nije dala da joj drugi autoriteti određuju što će raditi i koga će objavljivati. Časopis se sastojao od rubrika o vođenju domaćinstva, odgoju djece, zdravlju, a objavljivala je i prijevode djela drugih književnosti te je dala mogućnost mnogim mladim autorima da se afirmiraju na književnoj sceni. Uspjela je izmaknuti utjecaju Martina te je objavljivala Jesenskog, Tajovskog, Kraska i mnoge druge. Svetozár Miloslav Hurban Vajanský, urednik *Narodnih novina* i pokretač časopisa *Slovenské pohľady* u kojima su se najprije objavljivala njezina djela, bio je otvoren neprijatelj takozvane emancipacije žena za koju su se borile Vansová, Šoltésová i druge žene spisateljice. Nakon što je Vansová započela uređivati *Dennicu*, iznio je svoje neslaganje, a ženski časopis nije smatrao potrebnim jer se

bojao ekscentričnosti ženskog obrazovanja. Ali godinama kasnije, rad Vansove uvjerio ga je u suprotno. Kad je *Dennica* nestala sa scene 1914. godine, poticao ju je da nastavi voditi časopis makar pod drugim imenom, ali Vansová to nije uspjela učiniti. Započeo je rat, a suprug joj je bio vrlo narušenog zdravlja (ibid.: 90, 91).

Iako su se ekonomski uvjeti obitelji Vansa postojano popravljali, sav trud i muka koju je Ján uložio u posao konačno ga je dotukla te se razbolio. Teréziju je to veoma pogodilo i bilo joj je teško nositi se s time. Višak novaca nisu imali kako bi plaćali liječnika, Ján je trebao otići u toplice na liječenje, a Terézia je ne samo morala voditi cijelo kućanstvo već je morala brinuti o suprugu, voditi crkvene poslove i poslove udruge, nije imala vremena pisati. Unatoč problemima u kojima se našla, zbog depresije i kako ne bi razmišljala o lošim stvarima kod kuće, odlučila je odraditi težak posao, a to je bilo održavanje ženske udruge Živena čija je bila potpredsjednica od 1895. godine (Mráz, 1937: 30). Nakon smrti prijateljice Milke Vrane iz Lomničke, obitelj Vansa odlučuje udomiti njezino najmlađe dijete, djevojčicu Oľgu. Vansová ju je odgajala kao svoju kći, učila ju je svemu, a 1901. godine Oľga putuje u Brno na školovanje (Václavíková-Matulayová, 1937: 109, 110).

Godine 1895. događa se nešto zanimljivo u životu Vansove. Otputovala je u Prag na etnografsku izložbu. Prag je očarao Vansovu, snažni dojmovi s kazališnih predstava, svečanih govora, druženja, izložbi, i arhitektonske ljepote grada dugo su joj bili duševna hrana. Poslije putovanja osjećala se puno bolje. Piše putopis imenom *Pani Georgiadesová na cestách* u kojem iznosi svoje dojmove (ibid.: 110) Vansová je toliko uživala u Pragu te joj se svidjelo gostoprimstvo Čeha da je često bila u kontaktima s njima, kada god je netko nešto trebao, Vansová bi mu pomogla, a ona je također naručivala neke sitnice od čeških trgovaca kao što su tkanine i platna. Aktivno je promicala i čehoslovačke književne odnose. U časopisu *Dom a škola* s oduševljenjem je hvalila novoosnovane časopise *Ženský svět* i *Ženská biblioteka* koji je objavio Šoltésovin roman *Proti prúdu* u češkom prijevodu. Urednica časopisa Terézia Nováková zahvalila joj se na interesu za češki ženski časopis te ju zamolila da joj pošalje priloge, a ponudila joj je i izdavanje novela u časopisu *Ženská biblioteka* (ibid.: 112, 113).

Vansová su počela zanimati javna pitanja i domaći poslovi. Uočila je položaj žena udovica koje su nakon smrti muževa često ostajale bez domova i materijalnih sredstava te se nekoliko puta savjetovala sa Šoltésovom o mogućnosti izgradnje skloništa za udovice. Nažalost, zbog nedostatka sredstava to se nije realiziralo. Vansová je suosjećala sa svima koji

su patili i trebali pomoć, pa su joj mnoge žene vjerovala i tražile pomoć i savjete od nje (ibid.: 113).

Osim novela i romana, Vansová je započela pisati i drame. Kako se nacionalna svijest na slovačkom selu širila uglavnom kroz kazališne predstave, a predstava je bilo vrlo malo, bračni par Ruppeltdovci iz Liptovskog Sv. Mikuláša mole Vansovu da napiše kratku ili dužu predstavu. Kasnije im Vansová šalje rukopis veselih predstava *Môj Jožko i Lúbezní hostia*, no drama koja je bila najuspješnija bila je Vansovina drama *Svedomie*. Igrala se u mnogim slovačkim gradovima i selima, a 1. studenog 1897. održana je u Turčianskom Svätom Martinu. Igrala se u Tisovcu, Liptovskom Sv. Mikulášu, Ľupču, Pešti, a i u Americi. Vansová je dobivala pozive iz svih slovačkih regija gdje se drama igrala, zvali su je kako bi došla na predstavu, ali odbila je svaki poziv (ibid.: 114, 115). Nije imala vremena putovati jer je pred sobom imala puno posla. Pripremala je prvi broj ženskog časopisa *Dennica*. Časopis je bio vrlo uspješan, iako su ga u početku mnogi kritizirali, ali pomogao je u borbi za ravnopravnost, a još jedna od uloga koju je imao bila je učenje Slovačkinja. Zbog zabrinutosti za suprugovu zdravlje Vansová prestaje s uređenjem časopisa, a *Dennica* prestaje postojati 1914. godine (ibid.: 129).

Vansová se ponovno prihvatila posla domaćice, počela je plesti, vrtlariti i brinula se za pčele te se posvetila bolesnom suprugu koji zbog lošeg mentalnog i zdravstvenog stanja odlazi u mirovinu. Ubrzo se sele u Banskú Bystricu gdje kupuju zemljište i grade kuću u kojoj će živjeti do smrti. Vansová polako shvaća da to nije ona Banská Bystrica u kojoj je ona usavršavala njemački kao djevojčica, jedini jezik koji se sada čuo na ulicama bio je mađarski (ibid.: 132, 134). Obitelj Vansa pokušavala je živjeti miran život, ali uvijek bi im neka nevolja pokucala na vrata. Jednom prilikom imali su problema s Fridrichom Vansom, školovanim slastičarem, ali kockarom i skitnicom, bratom Jána Vanse, kojeg su primili kod sebe nakon što je od poštenog zaposlenika postao lutalica. Mislili su kako će se opametiti, no Fridrich je pobjegao i nešto kasnije završio tragično (ibid.: 133). Čak su se brinuli o rođaku Vanse, Ľudovítu, vještom slikaru stakla. Kad je u Zvolénu propala trgovina stakla i porculana, Vansa ju je odlučio kupiti za svog rođaka misleći kako će mu posao osigurati bolju budućnost. Terézia ga je pokušala odgovoriti od toga jer je znala da će to biti veliki teret, ali Vansa ju nije slušao te je postupio po svome. Posao nažalost nije tekao dobro, a kada je Ľudovít početkom rata otišao iz države, obitelj Vansa morala je otkazati posao, uspjeli su nešto prodati na sajmovima, ali financijski su bili još siromašniji. Jednog dana otputovali su kod prijatelja u Ľubietovu, a kad su se vratili dočekala ih je strašna vijest, atentat u Sarajevu (ibid.: 134, 136).

Godina je 1914. i započeo je Prvi svjetski rat, narod strahuje za sebe i svoje bližnje. Započeli su obračuni s vlastima, a zbog toga je stradao i teško bolestan Vansa koji je uhićen. Terézia je slaba i boji se, no uz sebe ima Ol'gu, djevojku koju je posvojila nakon što joj je umrla majka. Ol'ga ostaje jaka za svoje udomitelje te odlazi liječniku kako bi zatražila potvrdu za Jána Vansu. Djevojka je uspjela te se Vansa vraća kući koju strogo čuvaju, a kad im netko dolazi u posjetu, moraju ih dodatno provjeriti i pretražiti (ibid.: 137, 138). Tek oko početka 1917. godine u posjetu im dolazi Bazovský, slovački slikar i poznanik obitelji Vansa, koji im donosi vijesti kako se organiziraju legije preko granica. Nakon toga Vansovci dobivaju praške i strane novine od svojih predratnih poznanika iz Češke. Rat polako završava i situacija se smiruje, a Vansová marljivo pridonosi *Živeni*, časopisu kojeg je pokrenula Šoltésová, kako bi joj se odužila za prijateljske usluge iz dana kada je *Dennica* izlazila. I u najtežim vremenima rata Šoltésová ima pomoćnike za časopis, Ol'ga prevodi novele iz strane književnosti dok se Vansová pobrinula za dječje rubrike. Ubrzo stiže i 1918. godina i Vansová odlazi u posjetu kod obitelji Thurzo kad dolaze vijesti da je u Pragu došlo do državnog udara i da će se Slovaci pridružiti Česima (ibid.: 138, 139). Nešto kasnije češka vojska ulazi u Banskú Bystricu, čehoslovačka zastava se vijori na gradskoj vijećnici, a grad je zauzet (ibid.: 140).

Rat je završio, ali ljudi se i dalje boje. Mnogi, pa i obitelj Vansa, bježi od racije te odlaze u Žilinu gdje su sigurni dok se situacija ne smiri (ibid.: 141). Obitelj će neočekivano imati novu brigu. Na glavnoj skupštini Živene u Turčianskom Svätom Martinu odlučuje se izdavanje novog ženskog časopisa *Slovenská žena*, a za urednicu imenuju Vansovu. Vansová, počašćena odlukom, prihvaća uredništvo. Ali njezina sreća nije trajala dugo. Nadala se kako će novi časopis biti kao njezina *Dennica*, no prevarila se. *Slovenská žena* trebala je biti politički i obrazovni časopis čiji je smjer Vansová od samog početka smatrala pogrešnim. Doživjela je puno nesporazuma i neugodnosti, a časopis nije izdržao ni više od četiri godine (ibid.: 144).

Vansi je zdravstveno stanje sve gore, a čak je išao na neuspješnu operaciju oka što ga je još više dotuklo, postao je sve više nervozan. No, početkom lipnja 1922. stanje mu se iznenada mijenja na bolje. Više se nije žalio na bol, veselo je svirao klavir i pjevao vjerske pjesme. Mnogi su mislili kako mu se zdravlje konačno popravilo, ali jedne večeri, kad je veselo pjevao pjesme, zatvorio se u sobu i presudio si (ibid.: 146). Terézia se jako teško nosila sa smrću svog supruga

i osjećala se još više usamljenom, a uz to je imala i nekih financijskih problema. Umire 10. listopada 1942. godine u Banskoj Bystrici gdje je i pokopana.¹²

Život i književni rad Terézije Vansove bio je sreća i blagoslov ne samo za slovačke žene već i za sam slovački narod. Iako je sama pretrpjela svakakva zla i nesreće, što god da ju je zadesilo i kakva god da ju je bol stezala, ona se radom liječi. Nije stala ni nakon najtežih životnih udaraca. Uvijek je stavljala druge na prvo mjesto, supruga, okolinu pa i sam narod dok je zanemarila svoje potrebe i želje. No unatoč tome, borila se za dobrobit naroda, posebice žena i djevojaka, imala je duševnu snagu vrijednu divljenja i učinila je za slovačku književnost ono što dosad nijedna žena nije uspjela učiniti, bila je predvodnica pokreta za prava žena, osnovala je prvi slovački časopis za žene, a također je uspjela potaknuti žensko društvo da se obrazuje, čita, piše ali i društveno aktivira.

5.2. Početak borbe za emancipaciju žena

Kada je početkom siječnja 1898. izašao prvi broj mjesečnika *Dennica* (unatoč burnom negodovanju i otvorenom otporu predstavnika nacionalnog pokreta u Turčianskom Svätom Martinu), nastojanja da se promijeni društveni položaj slovačkih žena i njihova nastojanja da se oslobode rodni i društveni stereotipa postigli su svoj prvi značajniji uspjeh. Zahvaljujući povijesno prvom slovačkom časopisu za žene krajem 19. stoljeća, Slovačkinje su počele javno tražiti poboljšanje svog društvenog statusa. „Po uzoru na aktivistice iz inozemstva, tražile su eliminaciju društvene podređenosti žena s ciljem stjecanja ravnopravnosti, odnosno ravnopravnog statusa s muškarcima. Nisu tražile puno, htjele su se samo „maknuti iz kuhinje“ kako bi počele čitati, učiti, raditi, djelovati u javnom prostoru i aktivno utjecati na zbivanja u društvu.“ (Gladiš, 2021: 5)

„Pokret za emancipaciju žena bio je prirodna, zakonita i logična posljedica neodrživih društvenih uvjeta. U drugoj polovici 19. stoljeća žene u nekoliko europskih zemalja počele su otvoreno izražavati nezadovoljstvo i neslaganje s inferiornim društvenim statusom žene i patrijarhalnim ustrojem društva u kojemu je jedina uloga žene bila briga za domaćinstvo i nesebično, ponizno ostvariti ulogu poslušne i odane supruge te brižne i voljene majke. I dok su u nekim zemljama borkinje za ženska prava pristupale i radikalnijim oblicima prosvjeda (npr. aktivistice pokreta sufražetkinja u Engleskoj), u Slovačkoj su se koncentrirale na osnivanje i djelovanje kulturno-prosvjetnih udruga.“ (ibid.: 5) Najznačajnija je bila Udruga slovačkih žena

¹² <https://www.litcentrum.sk/autor/terezia-vansova/zivotopis-autora> (posljednji pristup 26. veljače 2024.)

Živena osnovana 4. kolovoza 1869. u Turčianskom Svätom Martinu, a koja je izdavala drugi slovački ženski časopis imenom *Živena*. Primarni cilj djelovanja udruge bio je podizanje obrazovne razine slovačkih žena širenjem kulture, čitanjem stručne literature i beletristike te stvaranjem, izdavanjem i distribucijom časopisa, koji bi bio usmjeren prvenstveno na žensku čitateljsku publiku. No, u tom su nastojanju relativno dugo nailazili na duboko ukorijenjena konzervativna stajališta o rodnoj strukturi društva te o položaju i ulogama žena u njemu (ibid.: 5, 6).

„Dio emancipacijskih nastojanja bila je i borba za građanska i politička prava žena, posebice za pravo glasa (prvi zahtjevi u tom smislu formulirani su već krajem 18. stoljeća u Francuskoj). Ovaj pokret u Slovačkoj je uspješno odrađen nakon završetka Prvog svjetskog rata, nakon raspada monarhije i stvaranja Čehoslovačke. Ustavom novonastale države, donesenim 29. veljače 1920., zajamčeno je opće biračko pravo. Uključivanje slovačkih žena u javni prostor nove države dodatno je istaknuto osnivanjem političkih novina karakterističnog naziva *Slovenská žena* s podnaslovom *Časopis politicko-výchovný a vzdelávající*, koje su počele izlaziti u ožujku 1920., tek nepunih godinu i pol nakon osnutka republike. Iako izlaženje novina nije dugo trajalo (izlazile su samo do kraja 1923.) one su predstavljale još jednu važnu pojavu u procesu stvaranja fenomena koji novinarstvo označava kao ženski tisak.“ (ibid.: 6)

5.3. Dennica – prvi ženski slovački časopis

Godine 1869. osnovana je prva slovačka ženska udruga pod imenom *Živena*. Razlog zašto je osnovana bio je povećanje i intenzivnije sudjelovanje žena u javnom životu, a javlja se i potreba obrazovne pripreme žena za kvalitetnije obavljanje javnih poslova. Glavni cilj *Živene* bio je osnivanje ženske škole. U godinama formiranja slovačkog života postoji vrlo jak zahtjev sa svih strana da se podigne razina obrazovanja slovačkog naroda. Na obrazovanje se gledalo kao na snagu i sredstvo kojim se može oduprijeti naletu mađarizacije. Osim muškaraca, žene također treba zaštititi od pasivnog prihvaćanja strane kulture, treba ih stopiti s duhovnim vrijednostima slovačkog života, steći znanje u kojem smjeru treba ići slovački kulturni razvoj (Mráz, 1937: 15). No, svi pokušaji da se osnuje ženska škola bili su bezuspješni, a čak ni udruzi *Živene* vlasti nisu dopustile osnivanje škole za slovačke djevojke pa su Slovakinje i dalje morale ići u strane škole, korisne za stjecanje njemačkog i mađarskog jezika (ibid.: 16). Terézia Vansová i Elena Maróthy-Šoltésová, žene koje su voljele čitati i pisati, složile su se kako se nešto po tom pitanju treba učiniti. Srećom, nije dugo trebalo da se pokrene nešto što bi bilo

namijenjeno samo za žene. Možda nije postojala mogućnost da se osnuje škola, ali je zato došlo do pokretanja prvog slovačkog ženskog časopisa (ibid.: 16, 17).

I Vansová i Šoltésová već su dugo razmišljale o potrebi pokretanja slovačkog ženskog časopisa, ali svoju namjeru nisu javno obznanile jer su znale da će naići na otpor. Naučila ih je tome propagacija časopisa *Ženský svět*. Kad je Šoltésová u redakciju časopisa *Národné noviny* donijela entuzijastičan članak Vansove o jednom češkom ženskom časopisu, urednici su ga oklijevali objaviti, odmah su izrazili svoj prijezir prema ženskim časopisima, osobito ovome. Komentirali su kako je to forsirana podjela na muške i ženske časopise, kako edukativni časopis ne smije biti ni samo za žene ni samo za muškarce, pitali su se koja mu je poanta... Zato je Šoltésová odnijela članak Karlu Salvi, slovačkom uredniku časopisa *Dom a škola*, koji ga je objavio u tom istom časopisu (Václavíková-Matulayová, 1937: 116). Vansová je aktivno promovirala časopis među Slovačkinjama i pokušavala ih je nagovoriti da se pretplate na časopise *Ženská biblioteka* i *Ženský svět*. Nažalost, žene su je odbile govoreći kako ne mogu čitati te časopise jer ih ne razumiju, odnosno nisu razumjele časopis gdje nije bilo zabavnih članaka i članaka lakih za čitanje (ibid.: 116, 117).

Pitanje ženskog časopisa ponovno postaje aktualno nakon članka Karela Kálala¹³ u časopisu *Dom a škola*, gdje pod pseudonimom Neklan vrlo revno promovira ideju o osnivanju ženskog časopisa. Njegov članak govori kako iako postoji već mnogo časopisa, malo je pisaca i malo čitatelja i zato predlaže izdavanje novog ženskog časopisa s pretplatom od jednog zlatnika godišnje, a časopis bi sadržavao isključivo ženska izdanja te ne bi bio konkurencija časopisima *Slovenské pohľady* i *Obzor* (ibid.: 117). Takav je časopis neizbježan ako se žensko pitanje želi izvući na površinu. Škola Živene, mnoge ženske udruge i konačno jedan ženski časopis bili bi odličan čimbenik za obrazovanje i slovačku narodnost. Kako su do sada radili samo muškarci, pokretanjem ženskog časopisa bilo bi dvostruko više spisatelja. Na njegov članak nitko nije odgovorio pa je ponovno objavio takav članak no još je više naglasio potrebu za ženskim časopisom. Tada je Klementína Ruppeltdová, pod pseudonimom Slovenka, prva pristala na Kálalov plan (ibid.: 117, 118).

Kálal se najprije javlja Šoltésovoj što se tiče objave prvog časopisa, ali se ona bojala da će dirnuti u osinje gnijezdo i neće naići na dovoljno razumijevanja i podrške. Stoga se Kálal obratio Vansovoj, uvijek marljivoj i entuzijastičnoj ženi koja nije odbila uređivati novi časopis

¹³ češki učitelj, organizator obrazovanja i književnik, kolega Karola Salve

(ibid.: 119). Iako preopterećena vlastitim dužnostima nije se bojala preuzeti nov i težak posao, a bila je i sretna što se jedan muškarac toliko aktivno bori za žene, jedino što je bio problem je pronaći izdavača i pretplatnike, ali i to se ubrzo riješilo. Godine 1897. kada je Terézia Vansová ljetovala u mjestu Lúčky, posjetili su je Kálal i Salva s kojima je skovala plan. Salva je preuzeo izdavačke dužnosti, dok je Vansová, uz suprugovo dopuštenje, prihvatila mjesto urednice. *Dennica* je tako rođena u maloj vili u mjestu Lúčky (ibid.: 119).

Početakom 1898. godine izlazi prvi broj časopisa. U početku je časopis bio skroman, malog formata za godišnju pretplatu od jednog zlatnika. U prvom broju je Kálal naznačio i program novog časopisa. *Dennica* nije trebala biti konkurencija nijednom slovačkom časopisu, trebala je biti škola za mlade ženske spisateljske talente, podrška udruzi Živena, savjetnica i odgajateljica mladih djevojaka. Časopis je dočekan dvojako: sa simpatijama, ali i uvredama i podsmjehom. Vansová dokazuje svoju ustrajnost, bila je uporna i u najgorim vremenima, pod njezinim uredništvom skromna naklada se udeseterostručila, a jednako dobro je člancima pogađala ukus obične žene kao i obrazovane žene (ibid.: 120). Također Ján Vansa, koji je dugi niz godina pokušavao Teréziju odgovoriti od pisanja, konačno se zainteresirao za rad supruge i pomagao joj je u uređivanju, a čak je i on predložio ime časopisa (ibid.: 120).

Promociju novog časopisa preuzelo je dugogodišnje žensko društvo, a svi su napeto čekali kritike slovačke javnosti. Prvi glasovi nisu bili ohrabrujući. Pitanja koja su kružila bila su je li časopis uopće potreban i zašto se tiska toliko časopisa, a kritizirali su i dodatan trošak (ibid.: 121). *Národné noviny* su prve oštro ocijenile *Dennicu* člankom dr. A. Wagnera, slovačkog učenjaka. Posebno je kritizirao primitivan izgled časopisa koji slovačke žene ne predstavlja dostojno i nije im dovoljan oslonac. Prema njegovim riječima, najviša profesija žene je domaćinstvo. Slovačke ženske novine odnosno časopisi trebali bi sadržavati recepte, članke o odgoju djece, o ženskim poslovima, o tome kako se dobro zabaviti, životopise izvrsnih i poznatih žena i, iznad svega, neke novele (ibid.: 121). Wagnerovo upozorenje i kritika bili su otvoreni i iskreni što je Vansová prihvatila sa zahvalnošću i bez uvreda te je časopis počela prilagođavati prema Wagnerovim komentarima. Dodala je kuharicu, savjete o kućanstvu i biografije žena. No, osim lijepih komentara i kritičkih savjeta, Vansová je dobivala puno loših komentara koji su ismijavali urednicu i časopis, govorili su kako će časopis nestati nakon drugog broja (ibid.: 122). Vansová je trebala ne samo veliko strpljenje, idealizam, ljubav i entuzijazam, nego i snagu za borbu protiv predrasuda i energiju za prkos. To joj je pošlo za rukom jer je treći broj stvarno izašao, časopis je bio sve popularniji, a broj pretplatnika je rastao.

Vansovoj je bilo vrlo teško u početku jer je uređivala časopis u Rimavskoj Píli gdje nije bilo pošte, a bila je i bez izravnih kontakata sa suradnicima. Oni kojima je Vansová bila najviše zahvalna bili su žensko društvo i njezine sestre Slovačkinje, Šoltésová u Martinu, Drahotina Križková, udana za Alexandra Kardošša u Kubínu, Marína Ormisová-Maliaková i Milina Laciaková-Zochová u Osijeku (ibid.: 122). One, ne samo da su bile prve žene koje su se pretplatile na časopis, nego su mu i pridonosile na način da su tražile pretplatnice u svojoj regiji. Osim toga, svaka je o svom trošku naručivala časopis siromašnijim ženama koje se nisu mogle na njega pretplatiti. Jedne od pretplatnica bile su i Slovačkinje u Americi, češke učiteljice, posebno Alojzia Langová i Anna Husová, koje su tražile pretplatnike u Češkoj te su Vansovoj ponudile češke priloge da ih objavljuje u časopisu (ibid.: 123). Vansovoj su mnogo pomogle i talentirane sestre Textoris, posebno Oľga Textorisová, učiteljica i autorica novela koje su bile vrlo popularne među čitateljima. Obje sestre su živjele u teškom položaju jer su bile pripadnice državne službe te su morale biti vrlo oprezne i skrivati svoja vjerovanja kako ne bi izgubile kuću nad glavom. Pisale su pod pseudonimima koje su morale često mijenjati radi sigurnosti, Oľga se potpisivala kao Fata Morgana, Janko Jedľa i Jasmín (ibid.: 123). Veliku pomoć Vansová je imala i od Ľudmile Podjavorinske koja joj je ponudila lekturu prvih pjesama i priloga za *Dennicu*, a ona joj je također promovirala časopis u američkim i slovačkim časopisima. Milina Laciaková-Zochová otkriva svoju rodicu Boženu Slančíkovu iz Polichna za koju kaže da voli čitati i pisati, ali je siromašna pa joj je Milina omogućila pretplatu na časopis (ibid.: 123). Elena Šoltésová pomagala je uglavnom povremenim člancima i ozbiljnim razmišljanjima. U njoj je Vansová pronašla odanu i zahvalnu prijateljicu koja je znala cijiniti njen rad (ibid.: 124).

Polako se i neočekivano za *Dennicu* zagrijao i muški svijet. Prijavili su se mnogi mladi pjesnici. Peter Pavel Zgúth ponudio je svoje stihove, Ferko Urbánek stihove i prozu, a Peter Bella poslao je svoje i bratove pjesme i priznao kako *Dennica* zaslužuje nove snage koje bi se mogle afirmirati u budućnosti. Hviezdoslav je također bio jedan od najspremnijih suradnika te je uvijek slušao urednicu časopisa. Primijetio je i neke mlade pjesnike, na primjer bio je očaran Jankom Cigáňom (ibid.: 124, 125).

Početakom 1899. godine Vansová je imala čast da joj se javi dr. Aletta H. Jakobson, nizozemska novinarka, te je tražila od nje da pošalje sva izdanja *Dennice* na svjetsku izložbu ženskog pokreta. Jakobson joj je bila zahvalna ne samo za izdanja *Dennice* već i za opsežan

njemački članak o radu slovačkih žena koji je koristila u svojim studijama o ženskom pitanju u Europi (ibid.: 125, 126).

No, nije uvijek bilo lako. Mnogi čitatelji su se žalili kako časopis ima previše recepata, dok su se ostali žalili kako ih je premalo, neki su htjeli da časopis bude više fiktivan i zabavan, a drugi su htjeli da je samo informativan (ibid.: 126). Naravno, teško je ugoditi čitateljima, pogotovo kada ih je bio velik broj te je Vansová često bila u neugodnim situacijama zbog toga. Ali uskoro dolazi veći problem. Prema dogovoru u mjestu Lúčky, Karol Salva postao je novi izdavač *Dennice*, no to je bio prevelik teret za njega. Imao je financijskih problema, a nije imao dovoljno pouzdane slovoslagače. Vansová je zbog toga često dobivala pritužbe za neisporučene brojeve časopisa i zbog nepravilnog rada *Dennice* (ibid.: 126). Više puta je opominjala Salvu i iako joj je pokušavao udovoljiti, posao izdavača mu nije polazio za rukom. Dolazi do toliko velikog problema da je Vansová htjela odustati od uredništva, a *Dennicu* bi tada preuzela udruga *Živena*. Vansová, zabrinuta zbog sve više pritužba, morala je napisati i ultimatum Salvi. Nakon toga Salva radi s upola manje radnika što je uzrokovalo još više neugodnosti jer je časopis izlazio neuredniji nego inače (ibid.: 127). Vansová je tada odlučila uzeti stvar u svoje ruke i pokušala tiskati časopis kod Šimona Roháčka u Modroj. U neprestanim borbama i poteškoćama *Dennica* je uspjela dočekati svoju desetu godinu, a u to vrijeme je časopis već imao 3000 pretplatnika što dokazuje da je uspio prodrijeti u sve slojeve i bio je vrlo popularan (ibid.: 128). Slovakinje su naučile čitati ne samo fikciju, već i detaljnije članke koje im je Vansová u početku uspjela predstaviti u zabavnom obliku. Šoltésová se uvijek divila Vansovoj i njezinom ispravnom pogađanju ukusa svojih čitatelja te je na kraju i sama odlučila pokrenuti vlastiti časopis 1909. imenom *Živena* (ibid.: 128). Nakon dugih deset godina punih poteškoća, financijskih žrtava, ali i pobjede Vansová je morala napustiti *Dennicu* jer se njezinom suprugu zdravstveno stanje pogoršalo. Dobro joj je došla ponuda Františka Votrube koji je od *Dennice* želio stvoriti veliki ilustrirani obiteljski časopis. Obitelj Vansa bila je oduševljena što će *Dennica* biti u dobrim rukama te su odmah pristali na ponudu. Nažalost, *Dennica* s Votrubovom modifikacijom više nije bila popularna kao prije, nedostajalo joj je intimnosti koju je Vansová mogla prenijeti u tekst. Vansová se više nije miješala u uređivanje *Dennice*, a godine 1914. *Dennica* nestaje (ibid.: 129).

5.4. Stil i karakteristike pisanja

Terézia Vansová bila je autorica između dva književna razdoblja. U njezinim književnim djelima mogu se pronaći elementi koji po osnovnim značajkama teže romantizmu, ali u isto vrijeme imaju obilježja realizma. Za vrijeme mladenačke dobi Terézije Vansove, rođ. Medvecký, u književnosti dolazi do zatišja zbog Bachovog apsolutizma, ali unatoč tome, obitelj Medvecký imala je kontakte sa suvremenim slovačkim književnim djelatnicima, a u takvom obiteljskom okruženju Terézia je imala priliku doći u dodir s kvantitativno skromnim slovačkim književnim stvaralaštvom i iz njega umjetnički učiti. Ali ono što pokazuju podatci iz tog vremena jest popularnost njemačke književnosti koja je bila široko prihvaćena u slovačkim obiteljima, pa tako i kod obitelji Medvecký (Mráz, 1937: 51). Čak su se i štúrovci školovali iz njemačke pjesničke i filozofske književnosti, slovački evangelički teolozi odlazili su na njemačka sveučilišta i na taj način omogućili prodor njemačkih djela u Slovačku, ali interes za njemačku književnost proširio se i kod žena. Slovakinja je privlačio sam književni rad kojeg su nalazile u izobilju, prema svom ukusu, u njemačkim časopisima i knjižnim izdanjima. To je bila tzv. obiteljska književnost, također inferiorna i periferna književnost. Njezina glavna misija bila je prikazati svakodnevni život, pobuditi sentimentalne osjećaje u ljubavi, braku i moralu, a takva vrsta književnih djela odgovarala je buržoaziji (ibid.: 52, 53). I sama majka Terézije Vansove bila je obožavateljica njemačkih književnih djela, a za sebe i svoju kćer je često posuđivala takve knjige zbog čega je Vansová bila pod utjecajem tih djela, dok se s druge strane teško snalazila u obilježjima realizma. Smatrala je kako realistička djela nisu svečana i da ne utječu dovoljno na emocionalni svijet čitatelja. Kasnija književna djela Vansove pokazuju da se autorica teško odvajala od starijih književnih teorija i karakteristika književnih vrsta na kojima je odrasla (ibid.: 53, 54) Terézia ima vrlo bogat opus književnih djela, pisala je pjesme, romane, novele, kazališne predstave, čak i putopise. Neka od njih su:

Moje piesne (1875.)

Jedlička (1984.)

Rozsobášení (1984.)

Humoreska (1885.)

Suplikant (1885.)

Potopa (1886.)

Julinkin prvý bál (1888.)

V salónne speváčky (1889.)

Ohlášky (1892.)

Pani Georgiadesová na cestách (1896. – 1897.)

Svedomie (1897.)

Sirota Podhradských (1889.)

Hojže, bože! (1898.)

Terézia Medvecká, rodená Lange (1900.)

Paľko, dobrodružstvá zo zalazinskej fary (1903. – 1904., kasnij naziv *Paľko Šuška*)

Danko a Janko (1905.)

Z rovín dolnozemských (1907.)

Vlčia tma (1919.)

Chovanica (1922)

Kliatba (1926.)

Môj muž (1926. – 1928., u knjižnom izdanju *Ján Vansa*)

Sestry (1930.)

Z fary a zo školy (1931.)

(I. Sedlák a kol., 2009: 484)

5.4.1. Roman *Sirota Podhradských*

Prvi roman koji je Vansová napisala i objavila bio je *Sirota Podhradských* 1889. godine. Osim što je to bio prvi roman Vansove, bio je to i prvi ženski roman koji se kao takav bilježi u povijesti slovačke književnosti. Odmah nakon objavljivanja romana doživjela je uspjeh u javnosti, hvaljena je od strane književne kritike, a roman je imao i nekoliko izdanja. Za uspjeh *Sirote Podhradských* među čitateljima zaslužna je prvenstveno činjenica da je Vansová rado koristila popularne zaplete poput onih koje je njegovala njemačka obiteljska i djevojačka književnost te ih je opskrbila idealiziranim moralnim ozračjem i društvenim okruženjem (ibid.:

72). Tako je slovačka čitateljska publika, pogotovo ženska, dobila u ruke književno djelo koje je mogla čitati i zavoljeti na svom materinjem jeziku. „Cijela kompozicija romana, njezini motivski slojevi i likovi poprilično skreću pozornost na slovačku filijaciju.“ (ibid.: 72) Vansová je u svojim romanima pisala o društvenim prilikama i likovima sa sela. Središnji lik romana je djevojka Viola Podhradská koja nije imala majku, a otac joj također ubrzo umire. Već u tim trenucima Vansová budi snažnu emocionalnost kod čitateljica zbog junakinje svog romana i dodatno je pojačava njenom sudbinom kada dolazi živjeti kod obitelji očevih rođaka kako je on želio na svojoj samrtni. U djelima Vansove likovi često umiru te ostavljaju ne samo materijalnu imovinu svojim preživjelima, već ih povjeravaju u obliku skrbništva, a živi moraju ispuniti posljednje želje mrtvih. Ta se karakteristika često javlja u sentimentalnim književnim djelima, daje autorima mogućnost da dovedu razvoj radnje do snažnih i šokantnih vrhunaca i da radnju zakompliciraju na složen način. Viola tako prema očevim željama odlazi živjeti kod gospodina Vilinskog i njegove obitelji jer su se tako Podhradský i Vilinský dogovorili davno zbog nekih imovinskih interesa, a kasnije bi se Viola trebala udati za starijeg sina Imricha Vilinskog. Vansová Violu prikazuje kao samouvjerenu i neustrašivu djevojku odlučivši da joj neće dati narav prema kojoj bi se ropski prilagođavala drugima i pokoravala im se. Obitelj Vilinský dolaskom Viole odmah radi podjelu, osobito kad se stari Vilinský opasno razbolio, a njegova žena i njezina razmažena rođakinja Hermína zavladaju kućom, a Imrich izvrijeđa Violu nemilosrdnim riječima o njezinu ocu. Vrijedno je napomenuti da je bolest također važan faktor u kompoziciji radnje u djelima Vansove. Postupno, Vansová uspije prikupiti simpatiju i suosjećanje čitatelja za sudbinu Viole. Mjestimično joj umanjuje patnju, Viola dobiva ljubav i privrženost male djevojčice Emke, a uz to autorica suptilno komplicira Violine odnose s drugim ljudima tako što čitatelj može naslutiti da će Viola pronaći svoju sreću s mlađim sinom Juliusom, jednostavnim, dobrodušnim i brižnim mladićem kojem se ne može zamjeriti. No, Vansová i to očekivanje osujećuje, iako s druge strane s još većom vjerojatnošću nagoviješta da će Viola pronaći ljubav u teologu Danielu Milockom. Ovdje autorica crta idilu majke udovice koja sve svoje nade polaže u sina i misli da je u Violi našla njegovu sretnu buduću ženu. Violu također privlači ova obitelj, nježna dobrota majke, sinovo sviranje klavira, a čitatelj se nada da će Viola konačno pronaći sreću. Čitatelj postane uvjeren kako je autorica u radnju romana dodala idiličnu kuću obitelji Milocký kako bi njezina junakinja u njoj pronašla iskupljenje, ali ne biva tako. Violu čeka još jedna borba i još bizarniji zapleti. U romanu *Sirota Podhradských* Vansová je najpotpunije pokazala kako, čak i kad je ovisna o stranim književnim sugestijama, može komplicirano složiti radnju, razviti radnju do širokih granica, nastoji što više

iznenaditi čitateljsku publiku, držati u neizvjesnosti njihovu znatiželju i pripremiti obrate kakve lakovjerni čitatelj nije očekivao (ibid.: 74). Roman je stekao mnogo čitatelja upravo zahvaljujući raznim zapletima i raspletima te neočekivanim i iznenađujućim situacijama. Još na početku romana pojavljuje se negativac Mikulčik za kojeg čitatelj odmah može posumnjati kako je kriv za smrt starog Podhradskog, ali on nestaje iz romana do samog kraja. Također se pojavljuje i nesretna Verona na Majeru, te iako ona samo prolazi kroz priču kao sporedan lik, ipak u čitatelju budi znatiželju što je uzrok njezinom ludilu. Tek na kraju romana dolazi do razrješenja, u kuću Vilinský dolazi svećenik iz Amerike koji je ispovjedio Mikulčika te govori o njegovoj osveti, a Viola dobiva papire svog pokojnog oca prema kojima imanje Vilinský pripada njoj, ali ona ih spali. Na kraju, kada sve kreće prema razrješenju, odjednom dolazi do zapleta o izgubljenom prstenu gospođe Vilinský za koji se sumnja da ga je Viola ukrala buduću da ona ima baš takav isti prsten. Nakon istrage dokazalo se da je Viola nevinna jer je prsten pronađen, a ona i Imrich govore jedno drugom da se vole i ispunjavaju želje svojih očeva. Cijeli roman zapravo prikazuje borbu dobra i zla. S jedne strane postoji Viola i njezina dobrotu i istina, a s druge strane zlo i neljubavnost obitelji Vilinský. Autorica je uspjela prikazati tip samostalne žene, borbene i hrabre, koja će izdržati u borbi za svoju nadmoć i pravo da bude gospodar vlastite životne sudbine. I ovaj je ženski tip u romanu ukomponiran s edukativnim usmjerenjem, ali pozornost privlači i vrlo složena psihološka struktura. Tematski sloj je također snažno zastupljen u romanu u kojoj autorica slavi jednostavnost i neiskvarenost običnih ljudi koji žive u neposrednoj blizini prirode (ibid.: 76).

6. ZAKLJUČAK

Slovački narod bio je generacijama pod stalnim nacionalnim pritiskom. Njegov jezik i kultura također nisu mogli slobodno cvjetati zbog snažnog utjecaja susjednih naroda i jezika. Ludmila Podjavorinská promovirala je ideju da su kultura i obrazovni sustav zemlje znak neovisnosti njihovih građana. Kao rezultat toga, mogli bismo reći da kultura odražava društvo. Slovacima je dugo bila uskraćena autonomija, a kada su snažno mađarizirali slovačke institucije, pokazalo se da su male šanse za poboljšanje. Ipak, slovačka književnost i kultura napredovale su tijekom realizma, a dobrim dijelom i zbog pojave žena spisateljica.

Slovaci su bili u vrlo teškoj društveno-političkoj situaciji, a to se također odrazilo na slovačku književnost. Ali nakon buđenja nacionalne svijesti Slovaka i kad su napokon shvatili da s pasivnošću neće daleko dogurati, razvoj kulture i književnosti kreće nabolje. Godine 1875. javlja se realizam u slovačkoj književnosti. Iako je kasnio četrdesetak godina, obuhvaćao je karakteristike europskog realizma. Autori u djelima prikazuju suvremeno društvo i aktualno stanje u društvu te problematiku pojedinca. Realizam u slovačkoj književnosti razvija se u dva vala. Važno je spomenuti kako se tijekom prvog vala slovačkih realista konačno javljaju prve žene spisateljice koje ne samo da su svojim radom doprinijele slovačkom društvu, već su se borile za prava žena, njihovu emancipaciju i edukaciju što do tada nije bilo veoma aktualno jer su žene imale samo osnovnoškolsko obrazovanje. Zato su žene spisateljice, Elena Maróthy-Šoltésová i Terézia Vansová krenule u borbu da ženama omoguće ono što je oduvijek bilo omogućeno muškarcima.

Iako je Šoltésová uvelike bila zagovarateljica obrazovanja za žene, Vansová je ta koja je ne samo bila hrabrija i prkosna, nego nikada nije odustala od svog nauma. Od malena je voljela čitati i imala je bujnu maštu te je bilo samo pitanje vremena kada će početi pisati. No ni to nije trebalo dugo čekati. Budući da je čitala veliki broj časopisa i knjiga, shvaća kako pisanje ne bi trebalo biti uopće teško te tako započinje njezina karijera. Isprva je pisala samo za prijateljicu, ali potom su njezine pjesme objavljene u časopisu *Orol tatránsky*. Kasnije u životu osim što je sve više pisala, bila je i aktivna u društvu te je razmišljala kako bi mogla pomoći ženama da se što više obrazuju. Tako je stigla godina 1898. kada je Vansová pokrenula prvi slovački ženski časopis imenom *Dennica*. Iako su ju dočekale oštre kritike i ismijavanje, pogotovo od strane muških književnika, Vansová nije odustala. Ignorirala je sve loše riječi, ali je prihvaćala savjete pa je tako u časopisu često objavljivala recepte, rubrike o vođenju domaćinstva, savjete o odgoju djece, te je objavljivala i prijevode djela iz drugih književnosti. Također su, zahvaljujući

njoj, neki od mladih autora došli na književnu scenu poput Tajovskog, Kraska, Jesenskog. Osim što je osnovala prvi časopis za žene, napisala je i prvi roman za žene *Sirota Podhradských* 1889. godine. Za pisanje romana inspirirali su je njemački sentimentalni romani koje je voljela čitati. U prvi plan romana nije stavila nacionalnu problematiku već etiku i moral. Posebno je bitna činjenica kako su se u to vrijeme čitali samo njemački i mađarski romani, te je mnogim čitateljicama *Sirota Podhradských* bila prva knjiga koju su pročitale na slovačkom jeziku.

Vansová je bila vrlo aktivna u čitanju i pisanju te je bila iznimno društveno angažirana. Borila se za dobrobit slovačkih žena, a zajedno je s kolegicama ženama spisateljicama Šoltésovom i Podjavorinskom omogućila brojnim drugim ženama da se bez problema popnu na književnu scenu i slobodno stvaraju. Kao rezultat toga, slovačka književnost je znatno bogatija. Jednako je tako i u slovačkom društvu. Utjecaj koji su imale i nastavljaju imati na slovačko društvo, književnost i kulturu slovačkog naroda uvijek će se cijeniti.

POPIS LITERATURE

1. Čúzy, Ladislav, Gbúr, Ján, Kršáková, Dana, Mikulová, Marcela, Roberts, Dagmar i Zambor, Ján, 2005: *Panoráma slovenskej literatúry*, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava.
2. Gladiš, Marián, 2021: *Prvé slovenské ženské časopisy: Dennica, Živena, Slovenská žena (1898 – 1923)*, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Vydavateľstvo ŠafárikPress.
3. Karpatský, Dušan, ur. Aleksandar Flaker, 1975: *Češka i slovačka književnost*, Mladost.
4. Mráz, Andrej, 1937: *Literárne dielo Terezie Vansovej*, Vydavateľské družstvo Živena, Turčianski sv. Martin.
5. Sedlák, Imrich a kolektív, 2009: *Dejiny slovenskej literatúry I.*, Matica slovenská, Martin.
6. Václavíková-Matulayová, Margita, 1937: *Život Terezie Vansovej*, Slovenská liga Bratislava.
7. <https://www.czsk.net/svet/clanky/osobnosti/marothy.html> poslednji pristup 17. veljače 2024.
8. <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/ludmila-podjavorinska-4903> poslednji pristup 20. veljače 2024.
9. <https://www.litcentrum.sk/autor/terezia-vansova/zivotopis-autora> poslednji pristup 26. veljače 2024.
10. www.litcentrum.sk/autor/elena-soltesova/zivotopis-autora poslednji pristup 16. veljače 2024.